

УДК 811.124`02

**МАЛОПРОДУКТИВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ
ІНТЕНСИВНОСТІ АТРИБУТИВНОЇ ОЗНАКИ
У ТВОРАХ ГОРАЦІЯ, ВЕРГІЛІЯ, ОВІДІЯ**

Андрій Савула

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
e-mail: klassyka@ukr.net*

Досліджено маловживані засоби вираження інтенсивності атрибутивної ознаки у творах Горация, Вергілія, Овідія. До них належать: 1) демінутивні (зменшувально-пестливі) суфікси-інтенсифікатори *-ulu (-olu), -culu, -ellu, -illu*; 2) префіксальні інтенсифікатори *prae-, per-*; 3) підсилювальна аналітична конструкція *quam* + прикметник; підсилювальна конструкція зі сполучником *quamvis* у підрядних допустових реченнях. Подано теоретичний опис їхньої граматичної структури та семантичної природи. Проведено функціональний аналіз цих засобів у творах та виявлено їхні особливості вживання.

Ключові слова: префікс-інтенсифікатор, демінутивний суфікс, демінутивний прикметник, аналітична конструкція з *quam* + прикметник, підсилювальна конструкція зі сполучником *quamvis* у підрядних допустових реченнях, суб'єктивно-оцінкова інтенсивність, об'єктивна інтенсивність, об'єктивно-оцінкова інтенсивність, інтенсема, емосема.

Засоби вираження інтенсивності атрибутивної ознаки в латинській мові, зокрема, у творах Горация, Вергілія, Овідія, є маловивченими. Деякі засоби інтенсивності ми дослідили та розглянули у статтях: “Елатив та його синоніми у творах Горация”, “Підсилювальні аналітичні конструкції інтенсив + прикметник у творах Горация та Овідія”, “Прикметники з елативним значенням” [див. 2; 3; 5].

Досліджені засоби у цих статтях є основними у зв'язку зі своєю відсотковою частотністю. У цій праці об'єктом дослідження є маловживані, тобто неосновні засоби вираження інтенсивності якісної ознаки. Мета праці – проаналізувати їхню семантику та структуру, розглянути функціональну роль у тексті, а також проаналізувати і показати їхню граматичну роль та місце у системі засобів вираження інтенсивності взагалі.

Усі засоби вираження інтенсивності якісної ознаки можна поділити на дві головні групи: морфологічні та лексико-синтаксичні¹.

1. Морфологічні засоби (синтетичні форми):

а) суфіксальні інтенсифікатори *-ior, -ius, -issim, -lim, -rim* (абсолютний (безвідносний) компаратив та суперлатив);

© Савула А., 2015

¹ Інтенсивність будь-якої ознаки поділяють на релятивну (відносну щодо порівняння) та абсолютну (безвідносну щодо порівняння). У цій статті та в інших наших статтях об'єктом дослідження є лише абсолютна інтенсивність.

б) демінутивні (зменшувально-пестливі) суфікси-інтенсифікатори *-ulu (-olu)*, *-culu*, *-ellu*, *-illu*;

в) префіксальні интенсифікатори *prae-*, *per-*.

2. Лексико-синтаксичні засоби:

а) аналітична конструкція прислівник (інтенсифікатор) + прикметник;

б) прикметники з елативним значенням;

в) підсилювальна аналітична конструкція *quam* + прикметник; підсилювальна конструкція зі сполучником *quamvis* у підрядних допустових реченнях.

Власне до малопродуктивних засобів належать три підгрупи: 1) демінутивні (зменшувально-пестливі) суфікси-інтенсифікатори *-ulu (-olu)*, *-culu*, *-ellu*, *-illu*; 2) префіксальні интенсифікатори *prae-*, *per-*; 3) підсилювальна аналітична конструкція *quam* + прикметник; підсилювальна конструкція зі сполучником *quamvis* у підрядних допустових реченнях.

Прикметники в латинській мові в нейтральному ступені¹ інтенсивності можуть приєднувати до себе демінутивні (зменшувально-пестливі) суфікси. Такі прикметники є демінутивними: *pauper* (бідний) → *pauperculus* (біденький). У творах авторів, що досліджуємо, виявлено вкрай мало демінутивних прикметників. Знайдену кількість утворено за допомогою суфіксів: *-culu*, *-olu*, *-illu*, *-ellu*. Ці суфікси є морфологічними интенсифікаторами ступеня ознаки.

Такі прикметники формально і на слухове сприйняття звучать пестливо, м'яко, тому мимоволі створюється враження, що вони виражають неповний чи малий ступінь інтенсивності ознаки. Цей факт заперечує Р. Гакамієс. Він стверджує, що демінутивний прикметник *parvulus* не означає *малий в певному ступені* (тобто не виражає неповний чи малий ступінь), а *дуже малий, зовсім незначний, цілком маловажливий* [6, с. 147]. Насправді у певному контексті властивістю демінутивних суфіксів є интенсифікація ознаки від норми до елативного ступеня. Про це наголошував М. Г. Сенів, досліджуючи у своїй праці семантико-стилістичні функції демінутивних утворень: “зменшувальні утворення прикметників у семантичному відношенні можуть отримувати значення посиленої якості” [4, с. 21]. Помилкове ототожнення зменшувально-пестливих прикметників з такими, що виражають деінтенсивність, можна пояснити тим, що у свідомості людини мимоволі утворюється відносне зіставлення (порівняння) демінутивного прикметника та його відповідника на нульовому ступені інтенсивності з антонімічною опозиційною ознакою. Порівняймо: *pauper* (бідний) протиставляється на шкалі релятивної інтенсивності прикметнику *dives* (багатий) або іншим синонімічним прикметникам. Отже, *pauperculus* (біденький, дуже бідний) стосовно *dives* буде меншим від *pauper* за порівняльною мірою і, відповідно, стоятиме на осі деінтенсивності нижче. Такі елативні прикметники будуть завжди супроводжуватись суб'єктивно-емоційною оцінкою, в них не буде чистого елативного ступеня, а буде незначне відхилення або вище, або нижче. Зменшувально-пестливі суфікси можуть виражати приємне чи неприємне враження, виликане або розміром предмета, або ступенем проявлення дії, якості [1, с. 271].

Прикметники на нульовому ступені інтенсивності можуть виражати елативний ступінь за допомогою префіксації, поєднуючись з префіксами-інтенсифікаторами *per-*, *prae-* (дуже): *permagnus* – превеликий, *prebrevis* – дуже короткий. За префіксального способу утворення сема интенсифікації (інтенсема) концентрується у префіксі і переводить прикметник у великий (елативний) ступінь інтенсивності. Так само, як і демінутивні суфікси,

¹ Нейтральний ступінь інтенсивності ознаки (або слово-норма) – це умовний нуль, точка рівноваги на шкалі інтенсивності. Нейтральний ступінь притаманний, зазвичай, більшості якісних прикметників.

префіксальні інтенсифікатори є малопродуктивними засобами вираження інтенсивності у Горация, Вергілія та Овідія.

Аналітична підсилювальна конструкція *quam* (інтенсифікатор) + прикметник за своєю природою має однакову структуру з конструкцією інтенсивний прислівник + прикметник і також складається з двох компонентів: прикметника другого компонента, який є виразником якісної характеристики або оцінки предмета, та прислівника *quam* (як, наскільки) першого компонента, що залежить від нього і відіграє роль підсилювального форманта: *quam multa grandine nimbi culminibus crepitant* – *наскільки великим градом хмари з верхів шумлять*. Порівняно зі звичайною конструкцією прислівник + прикметник, – прислівник *quam* у конструкції є неозначеним кількісно-оцінювальним визначником ступеня якості. Сема інтенсивності не є чітко втраженою, контекстуально невизначена стосовно своєї міри (засіб може виражати великий ступінь, але не вказувати чітко на його міру проявлення кількості). Проте конструкція *quam brevis virtus* (*наскільки мала мужність*) за ступенем інтенсивності дорівнює конструкції *tam brevis virtus* (*настільки мала мужність*). Обидві вони виражають елативний ступінь інтенсивності ознаки; *quam* за мірою інтенсифікації дорівнює *tam*, відмінність полягає лише в чіткості вираження інтенсеми, у її семантичній природі. Прислівник (інтенсифікатор) + прикметник завжди виконує номінативну функцію в тексті, і інтенсема, відповідно, є константною у контексті. Аналітична конструкція з *quam* має нечітко означену інтенсеми, виражає обставинну номінацію, виконує умовно-номінативну функцію.

Отже, контекстуально невизначена міра інтенсивності притаманна підсилювальній конструкції зі сполучником *quamvis* у підрядних допустових реченнях: *tu tantum quamvis firmis retinere vinculis* (Ovid. Rem. Amor. 730) – *які б настільки міцні кайдани не скували тебе* (великий ступінь інтенсивності).

Таким чином, ці дві конструкції структурно схожі з конструкцією прислівник (інтенсифікатор) + прикметник.

Зауважимо, що обидві конструкції можуть виражати лише два ступені інтенсивності атрибутивної ознаки: великий та надмірний.

Розглянемо усі три типи конструкцій у творах авторів, що досліджуємо.

Гораций використовує прикметники з деминутивним значенням лише двічі. Це похідні від прикметників у нейтральному ступені інтенсивності *pauper* та *parvus*: *Indotata mihi soror est, paupercula mater* (H. Epist. I, 17, 46) – Без приданого у мене є сестра і біденька мати. *Біденька* – мається на увазі *дуже бідна*. Прикметник *paupercula*, утворений за допомогою суфікса *-culu-*, супроводжується суб'єктивно-емоційною¹ оцінкою автора стосовно матеріального благополуччя персонажа. Незважаючи на те, що характеристика суб'єкта виражає об'єктивний факт стосовно його матеріального стану, великий (елативний) ступінь інтенсивності частково приносить сему оцінки в контекст, до того ж інтенсивність переплітається з емосею.

Sicut / parvola – *nam exemplo est – magni formica laboris / ore trahit quodcumque potest atque addit acervo / quem struit.* (H. Serm. I, 1, 32–35) – Подібно до того, як, наприклад, крихітна мураха, з великим завзяттям тягне все, що може, і складає на купу, що буде... Прикметник *parvo(u)la*, утворений за допомогою суфікса *-olu-*, супроводжується об'єктивно-оцінковою інтенсивністю і характеризує міру інтенсивності фізичної величини мурахи. *Крихітна* – мається на увазі *дуже мала*.

¹ У наших працях інтенсивність, за характером ставлення мовця щодо дійсності, поділено на: об'єктивну, об'єктивно-оцінкову, суб'єктивно-оцінкову, суб'єктивно-емоційно-оцінкову.

У Вергілія знайдено лише один приклад з прикметником із демінутивним значенням: *Si quis mihi parvulus aula luderet Aeneas* (V. Aen. IV, 328, 329) – Якщо би поряд зі мною грався в палаці маленький Еней. *Parvulus*, похідний від *parvus*, утворений за допомогою суфікса *-ulu-*, супроводжується об'єктивно-оцінковою інтенсивністю й характеризує міру інтенсивності фізичної величини та людського віку.

Прикметників з демінутивним значенням виявлено в Овідія лише два. *Infirmis culpa pusilla nocet* (Ovid. Rem. Amor. 730) – Безсилим маленька вада шкодить. Варто звернути увагу, що *pusilla*, утворений за допомогою суфікса *-illu-*, є похідним від іменника *pusus*. В цьому уривку інтенсивність є об'єктивно-оцінковою і стосується міри розміру суб'єкта.

Qui tetigit thalamos praeda novella tuos (Ovid. A. Amat. III, 560) – Як тільки новенька жертва вступила в твою спальню. Прикметник *novella*, утворений за допомогою суфікса *-ellu-*. На нейтральному ступені інтенсивності йому відповідає прикметник *novus*. В уривку є суб'єктивно-оцінкова інтенсивність як власний погляд автора щодо ситуації.

Префіксів-інтенсифікаторів *prae-*, *per-* знайдено у творах дещо більше. У Вергілія – 8 разів, у Горация – 6, в Овідія – 2.

Вергілій поєднує їх з такими прикметниками: *clarus* (5 разів), *validus* (2 рази) та з дієприкметником *fulgens* (1 раз). Вісім разів він використав префікс *prae-*; *per-* – жодного.

Praevalidas vitis (V. Georg. II, 190, 191) – Дуже плодючі лози. Тут виражена об'єктивна інтенсивність стосовно процесу плодючості.

Urbem praeclearam statui (V. Aen. IV, 655) – Заснувала преславне місто.

Gens bello praeclara (V. Aen. VIII, 480) – Плем'я славетне у війні.

Praeclara facta (V. Aen. X, 397) – Дуже славні подвиги. У трьох випадках прикметник *praeclara* виражає суб'єктивно-оцінкову інтенсивність: у двох перших випадках, – як загальноприйнятий суб'єктивний факт дійсності, у третьому, – як власний погляд автора.

Pellis praefulgens (V. Aen. VIII, 553) – Дуже блискуча шкура. В цьому уривку інтенсивність атрибутивної ознаки виражена об'єктивно стосовно фізичного світіння.

Гораций поєднує префікси-інтенсифікатори з такими прикметниками: *clarus* (5 разів), *magnus* (1 раз). *Prae-* використано 5 разів; *per-* – 1 раз.

Persius hic permagna negotia dives habebat (H. Serm. I, 7, 4) – А цей багач Персій мав дуже великі неприємності. В цьому прикладі вжито суб'єктивно-оцінкову інтенсивність як власний погляд автора.

Sicui praeterea validus male filius in re praecleara sublatus aletur (H. Serm. II, 5, 44, 45) – Якщо хто-небудь виростить хворого сина в пишному достатку.

Avi cur atque parentis / praeclearam ingrata stringat malus ingluvie rem (H. Serm. I, 2, 7, 8) – Навіщо він лихий діда і батька прекрасний спадок ненаситною пашою зменшує. У цих двох реченнях також ужито суб'єктивно-оцінкову інтенсивність як власний погляд автора.

Nos ego commodius quam tu, praecclare senator (H. Serm. I, 6, 110) – Таки я кращий, ніж ти, преславний сенаторе. В цьому уривку є суб'єктивно-оцінкова інтенсивність як загальноприйнятий суб'єктивний факт.

Овідій поєднує префікси-інтенсифікатори з такими прикметниками: *frigidus*, *brevis*. По одному разу вжито *prae-*, *per-*.

Paene mihi puero nec digna nec utilis / uxor est data, quae tempus perbreve nupta fuit (Ovid. Trist. IV, 10, 69, 70) – Ще майже хлопцеві була мені дана пуста й нікчемна дружина, яка дуже короткий час була замужем за мною. Тут використано об'єктивну інтенсивність стосовно міри часової кількості.

Et sit praefrigidus Auster (Ovid. Epist. ex p. IV, 12, 35) – І подує дуже холодний Австер. В цьому уривку автор висловлює свій суб'єктивний погляд і ставлення до холоду.

Конструкцій з прислівником quam та сполучником quamvis у Вергілія виявлено 5 разів, у Овідія – 13, у Горация – жодного. Вергілій застосовує quam 4 рази, а quamvis – 1: Quam multa grandine nimbi culminibus crepitant (V. Aen. IX, 669) – Яким великим градом хмари з верхів шумлять. Автор вживає об'єктивну інтенсивність стосовно міри фізичної кількості та величини.

У наступному прикладі є об'єктивна інтенсивність лише стосовно міри фізичної кількості: Quam multae glomerantur aves (V. Aen. VI, 311) – Як багато злітається птахів.

Вергілій використовує і суб'єктивно-оцінкову інтенсивність як власний погляд про суб'єкт дії: Quamvis multa meis exiret victima saeptis (V. Ecl. I, 33) – І які б численні жертви не виходили з моїх загорож.

Творам Овідія також притаманна об'єктивна інтенсивність для позначення міри величини та кількості стосовно фізичних та абстрактних понять: Me miserum, virtus quam brevis illa fuit. (Ovid. Fast. I, 598) – О, я нещасний, якою короткою була ця мужність.

Quam multas Hybla tuetur apes (Ovid. Trist. V, 6, 38) – Як багато бджіл видно на Гіблі.

Ut meminisse iuvat! quamvis brevis illa voluptas / fuit... (Ovid. Met. IX, 485) – Як приємно згадувати! Наскільки короткою б не була ця розкіш...

Овідію є притаманним уживати суб'єктивно-оцінкову інтенсивність для опису певних фізичних станів людини: Quam vasta potentia nostra est! (Ovid. Met. II, 520) – Якою великою є наша могутність!

Ilia cui placuit, quamvis erat horrida cultu (Ovid. Amor. III, 6, 47) – Ілія йому полюбилася, хоч і страшною на вигляд вона була.

Також автор уживає суб'єктивно-оцінкову інтенсивність для опису емоцій людини: At mea sunt, proprio quamvis maestissima casu, pectora processu facta serena tuo (Ovid. Trist. I, 9, 39) – Хоч яким я був дуже засмученим від власного падіння, але від твого успіху душа збрилася світлою.

Проаналізувавши маловживані засоби інтенсивності атрибутивної ознаки у творах Горация, Вергілія, Овідія, можемо зробити такі висновки: 1) деминутивні прикметники, прикметники з prae-, per-, аналітична конструкція з quam + прикметник та підсилювальна конструкція зі сполучником quamvis **виражають великий (елативний) ступінь інтенсивності ознаки; аналітична конструкція з quam + прикметник та підсилювальна конструкція зі сполучником quamvis можуть також виражати надмірний ступінь інтенсивності; 2) усі три засоби можуть виражати як об'єктивну, так і суб'єктивно-оцінкову інтенсивність; 3) деминутивним прикметникам притаманно пересікатися з емосемою при вираженні суб'єктивно-оцінкової інтенсивності; при вираженні об'єктивної інтенсивності такий атрибут завжди містить сему оцінки; 4) досліджені засоби інтенсивності автори використовують для позначення міри фізичної та абстрактної кількості, величини, для опису емоційного та фізичного стану людини.**

Умовні скорочення творів Горация

Epist. – Epistulae
Serm. – Sermones

Умовні скорочення творів Овідія

Amor. – Amores
A. amat. – Ars amatoria
Epist. ex p. – Epistulae ex ponto

Fast. – Fasti
Met. – Metamorphoseon libri XV
Rem. amor. – Remedia amoris
Trist. – Tristia

Умовні скорочення творів Вергілія

Aen. – Aeneis
Georg. – Georgicon
Ecl. – Eclogae vel bucolic

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М., 1955. – 416 с.
2. Савула А. М. Елатив та його синоніми у творах Горация / А. М. Савула // Іноземна філологія. – 2013. – Вип. 125. – С. 211–216.
3. Савула А. М. Підсилювальні аналітичні конструкції інтенсив+прикметник у творах Горация та Овідія / А. М. Савула // Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія. – 2014. – Вип. 692, 693. – С. 192–196.
4. Сенів М. Г. Семантико-стилістическіє функції деминутивних образований в латинском языке раннего периода / автореф. дис. канд. филол. наук / М. Г. Сенів. – Киев, 1972. – 28 с.
5. Savula A. The Elative Adjectives (On Materials of Works by Horace, Ovid, and Virgil) / A. Savula // Spheres of culture. – Lublin, 2014. – Vol. VII. – P. 313–322.
6. Hakamies R. Etude sur l'origine et l'évolution du diminutif latin et sa survie dans les langues romanes / R. Hakamies. – Helsinki, 1951. – 147 p.

Стаття надійшла до редколегії 17.06.2015 р.

Прийнято до друку 14.09.2015 р.

INFREQUENT MEANS OF EXPRESSION OF THE INTENSITY OF ATTRIBUTIVE FEATURE IN THE WORKS BY HORACE, VIRGIL AND OVID

Andriy Savula

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: klassyka@ukr.net*

The article investigates the infrequent means of expression of the intensity of attributive feature in the works by Horace, Virgil and Ovid. These include: 1) diminutive (diminutive-endearament) suffixes-intensifiers *-ulu (-olu), -culu, -ellu, -illu*; 2) prefixal intensifiers *prae-, per-*; 3) amplifying analytical construction *quam + adjective*; amplifying construction with the *quamvis* conjunction in subordinative concessive sentences. The article presents theoretical description of their grammatical structure and semantic nature. Functional analysis of these means in the texts was carried out, and peculiarities of their usage were revealed.

Keywords: prefix-intensifier, diminutive suffix, diminutive adjective, analytical construction with *quam + adjective*, amplifying construction with the *quamvis* conjunction in subordinative concessive sentences, subjective-evaluative intensity, objective intensity, objective-evaluative intensity, intense-sememe, emo-sememe.